

НАСТАВНО-НАУЧНОМВЕЋУ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 8. марта 2016. године, изабрало нас је у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације коју је поднасловом **Организација наставе у редовним школама и образовање ученика са сензорним оштећењима** поднео **Саша Љ. Степановић**, докторанд на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Пошто смо прегледали поднету дисертацију, Наставно–научном већу подносимо следећи

РЕФЕРАТО ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату дисертацији

Саша Степановић је рођен 28.02.1986. године у Београду, где је и завршио основну и средњу школу. Учитељски факултет у Београду уписао је 2005. године, а дипломирао 2009. са оценом 10 на тему: *Специфичности образовања деце са посебним потребама – проблеми нове концепције у систему образовања као решења*. По завршетку основних студија 2009. године уписао је на истом факултету Дипломске академске студије – мастер, изавршио у јуну 2010. године санајвишом оценом. На Филозофском факултету у Београду положио је разлику испита за основне и мастер студије које му је одредило Одељење за педагогију и андрагогију и 2011. године уписао докторске студије. Испите предвиђене програмом на докторским студијама положио је са просечном оценом 8.75.

На Учитељском факултету у Београду 2011. године у трајању од шест месеци радио је као асистент два предмета – Педагошка информатика и Образовна технологија. Повремено је на истом факултету ангажован у настави на предмету Методика познавања природе и друштва. Тренутно је запослен као наставник разредне наставе у ОШ „Душко Радовић“ у Београду.

Током 2008. године учествовао на пројекту *Асистент у настави*, Завода за васпитање и образовање који је подржало Министарство просвете и спорта Републике Србије и добио сертификат да се може ангажовати у раду са децом са сметњама у развоју која су укључена у редовну наставу. У својству волонтера 2013. године учествовао у организацији *Дани*

каријере у оквиру Темпус пројекта под називом *„Једнак приступ засве: Оснаживање социјалне димензије у циљу јачања европског простора високог образовања“*.

Године 2013. учествовао је на међународном стручно – научном скупу у Шапцу *Актуелности у едукацији и рехабилитацији особа са сметњама у развоју*, са радом на тему: *„Организација наставе и успех ученика са сензорним оштећењима у редовним школама“*.

Објавио је два рада:

- *Мишљења наставника о узроцима и начинима превенције школског неуспеха ученика, Иновације у настави, XXV, 2012/4, стр. 78-89 (М 52);*
- *Организација наставе и успех ученика са сензорним оштећењима у редовним школама, Зборник радова, Актуелности у едукацији и рехабилитацији особа са сметњама у развоју, 2013. стр. 25 – 27, Шабац;*

Докторска дисертација Саше Степановића **ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ У РЕДОВНИМ ШКОЛАМА И ОБРАЗОВАЊЕ УЧЕНИКА СА СЕНЗОРНИМ ОШТЕЋЕЊИМА** има укупно 268 страница и следећу структуру: Теоријски приступ истраживању (6-123); Методологија истраживања (124-141); Приказ и интерпретација резултата истраживања (142-229); Закључна разматрања и педагошке импликације истраживања (230-242). На крају рада наведена је коришћена литература (160 библиографске јединице), прилози и биографија кандидата.

2. Предмети циљ дисертације

Предмет дисертације је организација наставе у редовним школама и образовање ученика са сензорним сметњама. У истраживању се полази од поставке да настава треба да буде утемељена на идеји квалитетног образовања за све ученике, што значи да својим организационим облицима, методама рада, наставним средствима, плановима и програмима, као и условима у којима се одвија, мора у једнакој мери да се обраћа свим ученицима, укључујући и ученике са сензорним сметњама који су укључени у редовни наставни процес. Квалитетна примена инклузивног образовања суочава са многобројним изазовима. Њихово превазилажење зависи од низа фактора, међу којима је најважнији разумевање позиције оних који су непосредно обухваћени процесом инклузије – ученика са сензорним сметњама

и њихових наставника. Откривање баријера које постоје у процесу инклузивног образовања деце са сензорним сметњама представља први корак у њиховом решавању.

Критике упућене настави у редовним школама често се односе на рутину која се јавља у њеној припреми и реализацији. С друге стране, разноврсност начина рада и примерен избор наставних средстава и поступака од суштинског су значаја за ученике са сметњама у развоју који су укључени у редовну наставу. Из тог разлога се поставља питање како организација редовне наставе обезбеђује укљученост ученика који због сензорних сметњи не могу да користе сва чула у процесу усвајања знања, због чега треба испитати и да ли су услови рада, облици, методе и наставна средства адекватно планирани.

Циљ истраживања је испитивање организације наставе у редовним школама, у коју су укључени ученици са сензорним сметњама, њихових активности и квалитета комуникације. Из постављеног циља истраживања произлазе следећи задаци: Описати и квалитативно анализирати услове у којима се изводи редовна настава у коју су укључени ђаци са сензорним сметњама и материјално–техничка средства која наставници користе на часу; Утврдити заступљеност појединих *облика рада* у редовној настави, у коју су укључени ученици са сензорним сметњама, као и њихову повезаност са типом часа и програмом рада; Утврдити заступљеност појединих *наставних метода* у редовној настави, у коју су укључени ученици са сензорним сметњама, као и њихову повезаност са типом часа и програмом рада; Утврдити одлике комуникације између *наставника и ученика са сензорним сметњама*; Утврдити одлике комуникације између *ученика са сензорним сметњама и њихових вршњака* у редовној настави; Утврдити квалитет активности наставника и ученика са сензорним сметњама у редовној настави.

3. Основна хипотеза од којег се пошло у истраживању

Ослањајући се на теоријска разматрања и у складу са постављеним задацима, у раду је постављена једна општа хипотеза истраживања. Наиме, претпоставља се да, без обзира на постојање извесних препрека, организација наставе у редовним школама у којој су укључени ученици са сензорним сметњама обезбеђује инклузивну праксу.

4. Кратако писсадржаја дисертације

Основни текст докторске дисертације структуриран је на следећи начин: Увод;
Теоријски приступ истраживању; Методологија истраживања;
Прикази интерпретација резултата истраживања; Закључна разматрања и педагошке
импликације истраживања.

Теоријски оквир истраживања обухвата седам поглавља. У оквиру првог поглавља разматрају се схватања и прати развој идеје о образовању ученика са сметњама у развоју, како у свету, тако и код нас. Истиче се да се идеја о образовању деце са сметњама у развоју развијала од схватања образовања као интеграције до инклузивног образовања. Анализирају се законска акта различитих земаља, као и резолуције и препоруке међународних организација које се односе на образовање деце са сметњама у развоју, разматрају различити приступи и указује како на препреке, тако и на перспективе инклузивног образовања. Друго поглавље садржи преглед карактеристика и специфичних потреба ученика са сметњама, са посебним освртом на децу са сензорним сметњама. Детаљно су описане и објашњене категорије сензорних сметњи које је установила Светска здравствена организација. Важан део разматрања у оквиру овог поглавља чини анализа могућих психолошких проблема ученика са сензорним сметњама који настају у току наставног процеса, а који су последица деловања различитих чиниоца. У трећем поглављу описане су карактеристике организације наставе у школама за децу са сметњама у развоју, с посебним освртом на рад са ученицима са сензорним сметњама. Тиме се желеласкренути пажња на специфичност услова у којима се одвија наставни процес у школама за децу са сметњама у развоју и на могуће разлике у односу на наставу у редовним школама. У четвртном поглављу разматран је централни проблем истраживања, који се односи на квалитет инклузивног образовања у контексту организације наставе у редовним школама. Прегледно и детаљно су описане социјалне форме наставе, методе, медији и наставна средства, с акцентом на позитивне и могуће негативне стране њихове примене. Посебно је анализирана индивидуализација у настави, као кључног дидактичког принципа који је може се рећи претпоставка успешне примене инклузивног образовања и квалитета инклузије уопште. У петом поглављу анализирано је питање да ли материјално – технички услови за извођење наставе у редовним школама одговарају потребама ученика са сензорним сметњама. Истакнуто је колико су за успех ученика са сензорним сметњама значајни услови, почев од распореда клупа, позиције у учионици па до расположивости савремених

технолошких средстава. Важно питање које се односи на потребе ученика и квалитет комуникације у настави анализирано је у шестом поглављу рада. О важности проблема говори чињеница да добру наставу одликује квалитетна комуникација, како на релацији ученик – наставник, тако и међу ученицима. Такође, поред значајна који има за успех самог наставног процеса, квалитетна комуникација у настави има пресудну улогу у социјализацији деце са сметњама у развоју. У завршном, седмом поглављу теоријског дела рада представљена су различита истраживања која су анализирали тешкоће и проблеме у примени инклузивног образовања и издвојене неке од препорука за њихово превазилажење.

У оквиру друге целине рада изложени су и објашњени предмет, циљ и задаци истраживања, хипотеза од које се пошло у истраживању, методе, технике и инструменти коришћени у истраживању, описан је узорак истраживања, варијабле и истраживања, организација и токови истраживања, као и планиран начин приказа и анализе прикупљених података.

Трећа целина рада садржи прикази анализе резултата изведеног емпиријског истраживања. Резултати истраживања,

представљени и анализирани према дефинисаним задацима истраживања, односе се на: приступ наставника раду с ученицима са сензорним сметњама; услове у којима се изводи редовна настава у коју су укључени ученици са сензорним сметњама и материјално техничка средства која наставници користе на часу; заступљеност појединих облика рада у редовној настави у коју су укључени ученици са сензорним сметњама, као и њихова повезаност са типом часа и програмом рада; заступљеност појединих метода у редовној настави у коју су укључени ученици са сензорним сметњама, као и њихова повезаност са типом часа и програмом рада; одлике комуникације између наставника и ученика са сензорним сметњама у редовној настави; одлике комуникације између ученика са сензорним сметњама и њихових вршњака; квалитет активности наставника и ученика са сензорним сметњама у редовној настави.

Резултати истраживања у доброј мери потврђују и ставове изнете у теоријском делу рада. Наиме, доношење добрих закона не значи истовремено и спровођење инклузије и обезбеђивање адекватних услова образовања који би одговарали сваком појединцу, а посебно не и промену става појединца према особама са сметњама у развоју. Стога се у раду наглашава потреба за променом перспективе која подразумева да свако буде спреман да прихвати за пуноправног и вредног члана друштва особу која се у нечему разликује од

осталих. У складу с наведеним, истиче се да ако сваком појединцу једне заједнице обезбедимо услове у којима ће моћи да се развија до пуне мере својих потенцијала, тиме се истовременоствара и могућност да свака личност без разлике допринесе добробити заједници у целини.

5. Остварени резултати научног доприноса дисертације

Кандидат се определио за проучавање веома актуелног, али и веома сложеног педагошко – дидактичког проблема. Теоријске поставке и истраживачки налази о проблему инклузивног образовања у светлу организације наставе у редовним школама свеобухватно су представљена и прецизно анализирана уз неопходан критички став према негативним појавама и феноменима који се у пракси присутни. При томе, није изостао јасан став истраживача према веома сложеном и може се рећи осетљивом друштвеном питању укључивања деце са сметњама у наставу редовних школа. С обзиром на то да су у свету ретка истраживања која се специфично баве образовањем деце са сензорним сметњама, а да у нашој средини није било сличног истраживања, емпиријски налази могу бити вредан извор информација за све оне који су заинтересовани проблем инклузије или повод за другачије приступе и промишљања.

Емпиријско истраживање је добро конципирано и успешно реализовано коришћењем различитих методолошких техника – од анкетирања, преко интервјуа до систематског посматрања. За разлику од сродних, ово истраживање с обзиром на то да разматра само образовање деце са сензорним сметњама, омогућава да се прецизно региструју препреке и тешкоће које су неминовне у процесу спровођења инклузије и изведу одређени закључци и корисне препоруке за наставну праксу. Издвојићемо неке од вредних налаза овог истраживања. Постоји изражена свест наставника који раде са ученицима са сензорним сметњама о значају материјално–техничких услова рада (акустика, осветљеност, распоред седења, прилагођавање већ постојећих наставних средстава) за успех ових ученика. Резултати истраживања говоре да је, када је реч о организацији наставе, најприсутнији фронтални облик рада, било да се посматра час у целини или његови појединачни делови. Наставници су склони да комбинују облике рада које примењују у настави са типовима часова, али су показали тенденцију да, приликом припремања завршног дела часа, практикују већ испробане и угодне обрасце извођења

наставе. Наставници претежно негују традиционални приступ, слабије користећи методе које захтевају дужу припрему и већу ангажованост ученика. У складу са овим налазима су резултати који се тичу одлика комуникације између наставника и ученика са сензорним сметњама. Наиме, скоро трећина ученика сматра да их наставник недовољно ангажује за време часа, што је сагласно са подацима који говоре о заступљености појединих метода и облика рада. Поред закључака истраживања, на крају рада су издвојене одређене препоруке за побољшање наставне праксе. На првом месту, препоручено је да треба мотивисати наставнике да, осим фронталног, користе и друге облике рада. На тај начин би овладали планирањем потребног времена и контролисањем тока часа са позиције координатора ученичких активности, било да се оне реализују индивидуално, групно или у пару. Затим, наставнике треба стимулисати на разноврсније коришћење наставних метода, развијањем њихових компетенција, у циљу избалансираног присуства различитих метода и облика рада у настави. Такође, имајући у виду да налази истраживања показују да је комуникација можда и најслабија карика у наставном процесу, препорука је да треба размишљати у правцу организовања посебних семинара, који би унапредили вештину комуникације наставника који раде са ученицима са сензорним сметњама. Резултати истраживања су показали да стање у пракси није задовољавајуће и да се мора више радити на прилагођавању наставе и наставних програма потребама ученика са сензорним сметњама. Резултати обављеног истраживања су прецизно и систематично изложени и анализирани довођењем у везу са информацијама, идејама и концептима изложеним у теоријском приступу истраживању. Закључци су уравнотежено и аргументовано изведени.

У целини гледано, докторска дисертација Саше Степановић представља квалитетан научни рад. Она има одређени теоријски, али пре свега практичан значај и представља допринос решавању једног не само педагошког, већ и друштвеног проблема. Посебну вредност има за наставну праксу, јер указује на негативне аспекте организације наставе у редовним школама који могу бити препрека у процесу образовања уопште, па и деце са сензорним оштећењима.

6. Закључак

На основу оцена и коментара изложених у претходним деловима извештаја,
Комисија једногласно оцењује да докторска дисертација Саше

Степановић,

под називом ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ У РЕДОВНИМ ШКОЛАМА И ОБРАЗОВАЊЕ
УЧЕНИКА СА СЕНЗОРНИМ
ОШТЕЋЕЊИМА, испуњава захтев који се постављају овој врсти радова, те предлаже Наставно–
научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да је прихвати и одобри усмену одб
рану.

У Београду, 19. 04. 2016. год.

Чланови Комисије:

Др Саша Дубљанин
доцент, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Др Вера Спасеновић
ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Др Вера Рајевић
ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Др Јасмина Ковачевић
редовни професор, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Универзитета у Београду